

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, na temelju članka V stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članka 39. stavak 1. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 4. do 10. svibnja 2004. godine, donijelo je

ODLUKU

I

Grobljanska cjelina – Groblje na Presjeci kod Ustikoline proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik se nalazi na k.č. br. 871, 872, 876, 877, 878/1, 878/2, 879, 880, 881 i 1853/2, broj posjedovnog lista 98/01, k.o. Donje Žešće; općina Foča - Ustikolina, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite i rehabilitacije utvrđene Zakonom o provedbi odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljenog prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02 i 6/04).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, znanstvene, tehničke, administrativne i financijske mjere za zaštitu, konzervaciju, prezentaciju i rehabilitaciju nacionalnog spomenika.

Vlada Federacije dužna je osigurati sredstva za izradu i provedbu potrebne tehničke dokumentacije za rehabilitaciju nacionalnog spomenika.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Povjerenstvo) utvrditi će tehničke uvjete i osigurati financijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

U cilju trajne zaštite dobra utvrđuju se sljedeće mjere zaštite, koje se odnose na prostor definiran u članku I stavak 2. ove odluke:

- zabrana izvođenja bilo kakvih radova na objektima ili dijelovima objekata koji čine ostatke grobljanske cjeline, osim arheoloških istraživanja i konzervatorsko-restauratorskih radova, uz odobrenje od strane federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na razini Federacije Bosne i Hercegovine,
- zabrana sječe šume i eksploatacije drugih prirodnih bogatstava, izuzev radova na sanitarnoj sječi uz stručni nadzor službe zaštite,
- saniranje postojećeg šumskog puta koji presijeca prostor nacionalnog spomenika na dva dijela,
- zabrana odlaganja otpada.

Utvrđuje se zaštitni pojas širine 50 m od granica prostora na kojem se nalazi nacionalni spomenik. U ovom zaštitnom pojasu zabranjuje se nova izgradnja, sječa šume i eksploatacija drugih prirodnih bogatstava, izgradnja magistralnih infrastrukturnih objekata i odlaganje otpada.

U ovom pojasu dopuštena je isključivo sanitarna sječa uz nadzor nadležne službe zaštite.

Vlada Federacije dužna je osigurati financijska sredstva za deminiranje lokalteta.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski spisi koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svatko, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VI

Ova odluka će se dostaviti Vladi Federacije, federalnom ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na razini Federacije Bosne i Hercegovine, općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u toč. II - V ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na web stranici Povjerenstva (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članku V, stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Povjerenstva su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Povjerenstvo je donijelo u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjedatelj Povjerenstva

Dubravko Lovrenović

Broj:07.2-2-1056/03-4
4. svibnja 2004. godine
Sarajevo

O b r a z l o Ź e n j e

I – UVOD

Na temelju Zakona o provedbi odluka Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljenog prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, članak 2, stavak 1, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika proglasilo nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», Broj 33/02), sve dok Povjerenstvo ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Centar za islamsku arhitekturu Sarajevo je dana **19. prosinca 2003.** godine podnio peticiju za proglašenje Turskog šehidskog groblja na Presjeci nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

U skladu sa odredbama Zakona, a na temelju članka V, Aneksa 8. i članka 35. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, Povjerenstvo je pristupilo provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji i drugoj vrsti radova na dobru, itd.;
- z.k. izvadak i podatke o vlasništvu;
- povijesnu, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Na temelju uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o lokalitetu

Lokacija

Ustikolina: 43.58°N, 18.79°E.

Groblje je udaljeno 10 km sjeverozapadno od naselja Ustikolina, na putu koji iz Ustikoline vodi prema selu Jabuka. Presjekom se naziva dio brda koja se od toponima Žešće pruža na istok prema lokalitetu Previla, paralelno sa koritom rijeke Koline. U neposrednoj blizini lokaliteta se nalazi nekropola stećaka i aktivno pravoslavno groblje. U selu Jabuka nalazi se i srednjovjekovna bazilika.

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji označenoj kao k.č. br. 871, 872, 876, 877, 878/1, 878/2, 879, 880, 881 i 1853/2, broj posjedovnog lista 98/01, k.o. Donje Žešće; Foča – Ustikolina, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Povijesni podaci

Krajem 19. stoljeća staro groblje na Presjeci je privuklo pažnju istraživača. Neki od njih su smatrali da je njegov nastanak direktno povezan sa nadiranjem Osmanlija u ove prostore i da potječe najvjerojatnije iz 14. stoljeća¹.

Prve podatke o groblju na Presjeci je dao M. Zarzycki² gdje su svi podaci o groblju povezani sa nastankom Turhan Emin-begove džamije u Ustikolini. On navodi da je 1463. godine sultan Mehmed Fatih došao na ove prostore i kao nadzornika straže na ovom prostoru ostavio izvjesnog Turhana Emina koji je tu sagradio džamiju³. On taj događaj smješta u 1463. godinu⁴.

Na groblju u Presjeci je pronađen stari nišan sa natpisom na arapskom jeziku kome je nedostajao dio teksta. Mujezinović prvi puta 1954. godine objavljuje faksimil, transkripciju i prijevod postojećeg dijela natpisa (*Mujezinović, 1954., str. 137. – 143.*). Logika određivanja događaja i ličnosti, koju je slijedio Mujezinović, čitanje je usmjerila na zaključak da se radi o nišanu Turhan Emin-bega. Tekst na nišanu prema njemu glasi:

«Preselio je upokojeni T(urhan)...beg, sin ... hercegovački sandžak – beg. Neka Bog oprost grijehe njemu i njegovim roditeljima i svim vjernicima. Godine (devetstotina) šezdeset i devete. (1561/62.)»

I Zarzycki spominje ovaj nišan, ali kao godinu smrti pokojnika navodi godinu 869. po Hidžri⁵.

Ponovnom analizom preostalih slova na nišanu, a koja je urađena sedamdesetih godina 20. stoljeća u Zavodu za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, došlo se do zaključka da na dijelu nišana

¹ Brojna su narodna predanja o groblju na Presjeci. Prema jednom od njih na ovom su se mjestu susreli svatovi, potukli se, izginuli i okamenili se. Druga priča, koja je raširenija, govori o tome da su se na ovom mjestu susrele dvije vojske – vojska Herceg Stjepana i osmanlijska vojska, u bici koja je trebala razriješiti cjelokupno ratno stanje. Vojske su se presjekle pa je tako i cijeli lokalitet dobio ime Presjeka. Po istoj priči, u osmanskoj vojsci je bio neobičan princ koji je na svojim leđima nosio svoj nadgrobnik izrađen od drveta. Kada je poginuo, sahranjen je na ovom mjestu i iz tog nišana je izraslo drvo – sveta bukva. Postoji i predanje da je nekada na Presjeci postojala crkva i da je pop iz te crkve pripadao Hercegovo vojsci. On je također u toj bici poginuo, ali lokalitet Popova Luka uz jugozapadnu stranu Presjeka još uvijek podsjeća na ovu ličnost. Masovna grobnica sultanovih protivnika navodno se nalazi na sjevernoj strani puta, ispod skupine nišana smještenih na zapadnoj strani kompleksa. Po spomenutoj crkvi Presjeka se sve do bitke zvala Crkvica.

² Zarzycki, M., Varošica Ustikolina, GZM III, sv. II, Sarajevo, 1891. godine, str. 210.

³ U Ustikolini je prije rata u Bosni i Hercegovini 1992. – 1995. godine postojala džamija koja se smatrala najstarijom džamijom u Bosni i Hercegovini, a koja je podignuta najvjerojatnije u drugoj polovici 15. stoljeća. Njen nastanak se pripisuje izvjesnom Turhan Emin-begu, o kome se napisane mnoge legende, ali ne postoji ni jedan historiografski podatak.

⁴ Što se tiče određivanja točnog nastanka džamije u Ustikolini, Zarzycki kaže: »Više džamijskih vrata vidi se prazno mjesto, bez sumnje za natpis, ali ono nikada ispunjeno bilo nije, zato se ne može ni po kakvom natpisu doznati, ko i kada je tu džamiju sagradio, već se to znade samo po pričanju Ustikoljana. Ustikoljani tvrde jednoglasno da je tu džamiju sagradio Turhan Emin, čiji se grob nalazi na Presjeci, sat i po na sjever od Ustikoline.« U istom članku navodi: »Mjesto Presjeka zove se zato jer je tu, kažu – turska vojska presjekla, i zbilja, sudeći po množini grobova, koji se tu vide, mora se priznati da je veliki pokolj bio.« (Zarzycki, 1891., str. 212.)

⁵ Navodno je tekst nišana pročitao izvjesni starac Muhamed-beg Čengić Iz Odžaka. Ovaj podatak se mora uzeti sa rezervom jer je, po svemu sudeći, starac bio opsjednut željom da dokaže istinitost narodnog predanja.

koji nedostaje nikako nije moglo stajati ime Turhan⁶. Što se tiče godine smrti pokojnika, Mujezinović navodi 969. godinu po Hidžri, odnosno 1561./62. godinu.

Pregled registra bosanskohercegovačkih sandžak - begova iz 15. i 16. stoljeća nije dao željeni rezultat jer se ni u jednom dokumentu ne pojavljuje sandžak – beg po imenu Turhan (Redžić, 1977., str. 66.–71.).

Prilikom arheoloških iskopavanja urađenih 1977. godine pronađen je još jedan fragment starog nišana (Redžić, 1977., str. 66.–71.), gdje se u jednom kvadrantu, koji se sastoji od svega nekoliko riječi, napisanih na arapskom jeziku neshi pismom, nalazi jasno upisano ime Turhan. U toku arheoloških iskopavanja obavljenih 1978. godine drugi dio nišana nije pronađen, tako da je ostalo sporno da li je pokojnik bio Turhan ili sin Turhanov. Također se nije mogla precizno odrediti godina smrti pokojnika⁷ (Redžić, 1977., str. 66.–71.).

U toku izrade studije o groblju na Presjeci, uvidom u *Acta turcarum*, koja se nalaze u posjedu Historijskog arhiva u Dubrovniku, dokument pod rednim brojem 2936, pružio je podatke koji su od velike važnosti za usklađivanje spleta činjenica nagoviještenih arheološkim istraživanjima obavljenim na Presjeci⁸. U tom dokumentu je spomenut izvjesni Turhan koji je 956. godine po Hidžri, odnosno 1549./50. godine obavljao dužnost emina u Dubrovniku. Na temelju analize teksta dva pečata kojima je ovjeren dokument, otkriveno je ime Turhanovog oca – Huseyin, što je identično tekstu sa nišana koji je otkriven na Presjeci u toku arheoloških istraživanja (Redžić, 1977., str. 66.–71.).

2. Opis dobra

Groblje na Presjeci sastoji se od nekoliko grupa starijih nišana rasutih u širem području lokaliteta. Najznačajnija skupina se nalazi na raskrižju putova za Ustikolinu i Jabuku, dok je ostatak rasut po okolnim šumama i proplancima. Mnogi od nišana su sa ukrasima na kojima se nalaze motivi koplja, zastava, nadžaka, lukova i strijela, sablji, jabuka, dok su neki sa predstavama ljudskih ruku.

Uz zapadnu ivicu puta nalazi se plato, približno kvadratnog oblika, sa nešto gušćom koncentracijom nadgrobnika. Nadgrobnici su ovdje u obliku sarkofaga i složeni su od profiliranih kamenih blokova kamena miljevine. Izvršena je i znanstvena ekspertiza jednog kamenog fragmenta nišana⁹. Tom prilikom je ustanovljeno da je kamen koji je korišten za izradu nišana bijeli dolomitski vapnenac sa kvarcnom kristalizacijom, čija su nalazišta na više lokaliteta u Gornjem Podrinju, poput mjesta Miljevina i sela Slatine. Od ovog kamena je bio urađen minaret Turhan Emin-begove džamije u Ustikolini. Ovaj plato je najvjerojatnije vještački formiran i sa sve četiri strane je oivičen podzidom i rovom. Rov je nastao iskopom zemlje kojom je nasuta površina unutar zidova.

Opis pojedinačnih spomenika dat je prema skici koja je urađena tokom istraživačkih radova 1977. i 1978. godine.

⁶ Pravila arapskog jezika zahtijevaju da se vlastito ime piše sa dugim vokalom «u» koji slijedi iza početnog konsonanta «T». U ovom slučaju je iza «T» jasna naznaka vokala «a» pa se prema tome ime pokojnog sandžak-bega nikako ne može čitati kao Turhan, nego kao Ta... npr. Tarik, Tahir i sl.

⁷ Ovom prilikom je pročitano brojeva jedinica (7) i početno slovo desetice koje može označavati 60 ili 70.

⁸ Naime, radi se o dokumentu napisanom na turskom jeziku talik pismom 22. oktobra 1549. godine (956. godine po Hidžri) u Dubrovniku. Taj dokument je izdat od strane Turhana, vršitelja dužnosti emina u Dubrovniku i u kome je on trebao riješiti spor između dvije obitelji. Vjerodostojnost ovog dokumenta potvrđuju i dva pečata utisnuta na poleđini lista. Njihov otisak je teško čitljiv, ali je sadržaj teksta pročitao i na prvom je upisano: "Sulejman iz Foče; ... sin Hamze", dok je na drugom "Turhan emin, sin Huseyina".

⁹ Ekspertizu je izvršio dr. Teofil Slišković, stručnjak Zemaljskog muzeja – Geološko odjeljenje.

Grobnica br. 1

Grobnica br. 1 se nalazi u samom centru nekropole i zajedno sa grobnicom br. 2 zauzima njezino najznačajnije mjesto. Iznad grobne rake postavljena je grubo obrađena kamena ploča debljine 10-15 cm, dužine 2,05 i širine 1,10 m. Na sredini ploče postavljeno je postolje za santračne grede, odnosno za sarkofag, koji je učvršćen u žljebove koji se nalaze sa gornje strane postolja. Ploča je urađena od vapnenca, dok je postolje sarkofaga urađeno od sedre. Postolje je dužine 1,90 i širine 78 cm. Visina postolja iznosi 20 cm. U njegovoj sredini je formiran otvor proporcija čovjeka.

Ploča i postolje su prepukli po sredini što je posljedica slijeganja okolnog terena. Dijelovi sarkofaga su prilikom istraživanja lokaliteta pronađeni pod tankim slojem humusa u neposrednoj blizini grobnice. Nalazi predstavljaju fino klesane kamene oploče urađene od kamena miljevine visine 76, a debljine 7 cm. Gornja i donja ivica ploče su bile ukrašene profilacijom složenom od ravne i zaobljene vrpce. Pronađeno je pet većih dijelova ploča koje su pripadale ovom grobu. Ploče sarkofaga bile su spojene željeznim klamfama i olovom. U blizini istočne strane grobnice pronađen je, plitko pod zemljom, dio turbana nišana.

Grobnica br. 2

Ova grobnica je situirana sa južne strane od grobnice br. 1, na udaljenosti od cca 1 m. Svojim položajem (zajedno sa grobnicom br. 1) podsjeća na grob supružnika, ali u arhitektonskoj konstrukciji ova dva groba, postoje bitne razlike. Ovaj grob nije imao poklopnu ploču, niti sarkofag.

Iznad zaravnjene kamene rake bile su postavljene masivne kamene grede u obliku pravokutnika, izrađene od kamena sedre. Naročito su masivni fragmenti, smješteni sa istočne i zapadne strane groba koji su širine 80 cm. Na njihovoj sredini smješteni su otvori za pričvršćavanje nišana. Po obliku šupljina može se zaključiti da je uzglavni nišan bio u obliku ploče, dok je donožni imao oblik četvrtastog stupa, što nije bio uobičajen slučaj (*Redžić, 1984., str. 190.*).

Na dubini od 70 cm pronađen je jedan fragment nišana dužine 20 i širine 13 cm, kao i mnogo ulomaka sarkofaga. Na fragmentu se nalazi ispisano ime Huseyin iznad koga se nazire slovni znak koji bi mogao značiti «ibn» ili sin. Na drugoj strani se nalazi uklesan mjesec smrti pokojnika¹⁰. Uz ovaj grob je pronađen dio nišana u obliku tanke ploče sa završetkom u vidu vitičastog luka. Fragment je izrađen od bijelog vapnenca visine 45, a širine 28,5 cm. Debljina fragmenta iznosi 11 cm i na sebi ne sadrži nikakve elemente na temelju kojih bi mogli utvrditi da pripada ovom grobu.

Grobnica br. 3

Postavljena je na udaljenosti od cca 2 m zapadno od grobnice broj 1. Po mnogo čemu su ove dvije grobnice slične, čak je i oštećenje nastalo na sredini kamenih ploča istovjetno. Jedina razlika je u tome što ovaj grob nema kamenu ploču koja je nosila kamene baze sarkofaga.

Dimenzije ovog groba su slične dimenzijama groba br. 1, kao i profilacije i oblik ploča sarkofaga. Radi se o konstrukciji sa sandučastim sarkofagom od profiliranih ploča od kamena miljevine koji je stajao na sedrenom postamentu. Sa

¹⁰ U jednom kompletnom kvadrantu ispisano je ime godine u kojoj je pokojnik umro. Naznačen je samo broj stotica koji označava hidžretsku godinu i to 900. Desetice i jedinice nedostaju jer je jasno uočljiv veznik «we» koji povezuje broj stotica sa prethodnim brojčanim naznakama.

istočne strane nadgrobne konstrukcije, na udaljenosti od 50 cm, pronađen je u zemlji donji dio prelomljenog nišana. Stopa je bila na dubini od 50 cm. Nišan je imao kvadratnu osnovu sa stranicama širine 12,5 cm. Ivice nišana bile su ukrašene sa motivima tordiranog užeta. Bio je izrađen od bijelog mermera. Nedaleko od stupa ovog nišana pronađen je u zemlji dio koji podsjeća na «kapu» ženskog nišana – završen je cilindrično, sa širokom gornjom stranom i kružnim vratom.

Grobница br. 4

Ova grobnica, zajedno sa grobnicama br. 1, 2 i 3, ulazi u centralnu grupu obilježenih grobova nekropole. Nalazi se naspram grobnice br. 3, sa njezine južne strane. Ovdje je riječ o najmonumentalnijem i najbolje očuvanom primjerku. Arhitektura grobnice je vrlo jednostavna - u tri reda uvučeni kaskadno prema vrhu za 2 – 3 cm, postavljeni su glomazni kameni pravokutnici, dužine i do 1,85 m. Čitava konstrukcija je visine 1,00 m, širine na vrhu 1,85 m, a dužine 3,30 m. Baza je većih dimenzija i iznosi 3,40 x 2,00 m. Obrada blokova, koji su inače vapneničkog porijekla (muljika) je rustikalna, bez ikakvog dorađivanja. Na užim stranama kameni blokovi imaju udubljenja za nišane, gdje je udubljenje na zapadnoj strani kružno, a na istočnoj pravokutno. Istraživanjem groba, koji sa gornje strane nije zazidan niti pokriven, na dubini od 1,50 m, ispod sloja ilovače, pronađen je veoma loše očuvan skelet čovjeka čija glava je ležala na zapadnoj strani.

Grob br. 5

Ovaj grob je lociran uz zapadni zid nekropole. Otkriven je slučajno nakon sondiranja terena. Nije imao nikakav vidljiv vanjski znak koji bi jasno upućivao na njegovo postojanje. Prilikom pretraživanja otkrivene su tri veće kamene ploče koje su bile prekrivene debelim slojem humusa (15 cm.) Kamene ploče nisu bile obrađene i njihove dimenzije su iznosile približno 1,40 (1,80) x 0,66 x 0,92 m. Debljina kamena je iznosila 11-16 cm. Ploče su bile dobijene cijepanjem vapnene stijene. Nakon podizanja ploča ispod njih je otkrivena sedrom ozidana grobnica dubine 1,00 m, širine 0,90 i dužine 2,00 m. Na njezinom dnu se nalazio vrlo dobro očuvan skelet¹¹ bez priloga. Sedreni lomljeni blokovi, od kojih je grobnica ozidana, bili su složeni u nepravilne redove, a unutrašnjost je bila grubo dersovana vapnenom žbukom.

Grob br. 6

Ovaj grob se nalazi sa južne strane groba br. 5. Predstavlja gomilu rasutih kamenih greda. Na prvobitnom mjestu nalazi se kameno postolje sa žlijebom sa gornje strane u kojem se nalazio uglavljen donožni nišan. Na ovom grobu se nalazio sporni nišan za koga se pretpostavlja da je pripadao Turhan Emin-begu, ali nije moguće potvrditi da li ovaj nišan pripada ovom grobu. Nišan je bio uglavljen u šupljinu kamenog bloka, ali je bilo uočljivo da je otvor u kamenu nešto širi od nišana. U blizini ovog groba pronađen je donožni nišan napravljen od bijelog mermera. Bio je u obliku ploče debele 7 cm, širine 28 i visine 58 cm, sa završetkom u vidu prelomljenog luka. Na prednjoj strani je bila isklesana rozeta sa tri puta ponovljenim šestolistom, složenim u koncentrične krugove.

¹¹ Antropološkom analizom lubanje i nožnih prstiju koju je obavio dr. Živko Mikić, ustanovljeno je da je u ovom grobu sahranjen muškarac, starosti preko 60 godina. Po svojim antropološkim karakteristikama ovaj skelet odgovara dinarskom tipu. Ovaj skelet karakterizira kratka i visoka lubanja, sa visokim i uspravnim čelom. Lubanjska baza je kratka i ravna. Nosna duplja je visoka, ali je nisko postavljena. Ovaj skelet je povezan sa autohtonim starobalkanskim stanovništvom (Mikić, 1977.).

Grob br. 7

Po svom izgledu ovaj grob je najznačajniji u nekropoli, mada se to po položaju ne može reći. Kao i kod groba br. 5 i ovdje je pronađena zidana grobna komora pod zemljom. Dimenzije rake i način njezine izvedbe uglavnom su isti kao i kod groba broj 5.

Grobna komora zidana je lomljenom sedrom, a potom su zidovi grubo ožbukani i dersovani vapnenom žbukom. U grobnoj jami je pronađen skelet koji je također bio dobro očuvan¹². Iznad grobne komore nalazile su se tri obrađene kamene ploče složene tako da su istovremeno pokrivale grobnicu i obrazovale postolje konstrukcije grobnice. Iz tog razloga ove ploče su vrlo pažljivo složene i fino obrađene. Na ploče su postavljeni kameni kvadrovi od kamena miljevine, ukrašeni vrlo složenom osmostepenom dekoracijom. Blokovi su bili međusobno povezani željeznim klamfama zalivenim olovom. Unutrašnjost ovog okvira bila je ispunjena manjim kamenim pločama vezanim slojem vapnene žbuke debljine 20 cm. Na ovaj način je grobnica bila skoro hermetički zatvorena, a ujedno je formirano postolje za izgradnju sarkofaga. O izgledu sarkofaga nema podataka. U blizini ove grobnice pronađene su kamene ploče koje se znatno razlikuju od ploča kakve su vidljive na grobnicama br. 1 i 3, kako po dekoraciji, tako i po dimenzijama (debljina 8 cm).

Grob br. 8

Ovaj grob je situiran u jugozapadnom dijelu nekropole, na udaljenosti od cca 2 m od groba br. 7. Bio je sačuvan samo u temeljima, koji po mnogo čemu podsjećaju na temeljni dio groba br. 7.

I ovdje je riječ o popločanoj grobnici sa velikim monolitima od kamena miljevine na zapadnoj i istočnoj strani i okvirnim blokovima. Na temelju udubljenja na blokovima, a koja se nalaze sa užih strana grobnice, može se zaključiti da ovaj grob nije imao sarkofag. Ograđeno postolje je imalo dužinu 3,20 m, a širinu 1,40 m.

Grob br. 9

Ovaj grob se nalazi uz južni zid nekropole. Po izgledu predstavlja relativno skromnu grobnicu od koje je sačuvano samo rubno kamenje. Sudeći prema dimenzijama, naročito širini, koja iznosi 3 m, ona je obilježavala grobove dvaju osoba.

Grob br. 10

Ovaj grob se nalazi u jugoistočnom dijelu grobnice i predstavlja veoma skromno obilježje. Relativno mala površina ograđena je pritesanim blokovima od miljevine. Dimenzije groba su 2,00 x 1,00 m.

Grobovi br. 11, 12,13 i 14

Predstavljaju grobove koji su locirani na sjevernoj polovini groblja. Obilježeni su samo nišanima i to kvadratičnog presjeka uz glavu i pravokutnog uz noge. Ostali su sačuvani samo postamenti nišana sa užljebljenjima. Izrađeni su od sedrenog bloka dimenzija 40 x 62 x 35 cm i postavljeni su tako da između uzglavnog i

---

¹² Antropološkom analizom skeleta ustanovljeno je da je u ovom grobu sahranjen muškarac, starosti između 40 i 50 godina. Po svojim antropološkim karakteristikama skelet odgovara armensko – anadolskom tipu. Ovaj skelet je povezan sa grupom anadolida prednjoazijskog područja (Mikić, 1978.).

donožnog postamenta udaljenost iznosi 2,06 m. Dio namijenjen šupljini za nišan viši je za 15 cm od baze. Vjerojatno je na ovom lokalitetu bilo više ovakvih nišana.

U borovoj šumi, na udaljenosti od nekih 20 m od nekropole, 1979. godine je otkriven **nišan** koji je, sudeći po izuzetnoj klesarskoj vještini kojom je napravljen, kao i impozantnoj veličini turbana, morao pripadati nekoj izuzetnoj ličnosti. Činjenica da nije pronađen *in situ* nimalo ne smeta njegovom ubiciranju u ovu nekropolu. Stup preostalog dijela nišana ima kvadratičan presjek dimenzija 16 x 16 cm. Korijen vrata je ukrašen predstavama plastično izvedenih romboida koji su karakteristični za ovakve nagdrobnike iz 16. stoljeća, a koji su ovdje nešto izraženiji. Na vratu nišana, čiji je obim 47 cm, prisutne su i uobičajene kružne profilacije. Naročita vještina kamenoresca iskazana je prilikom izrade turbana. Turban ima obim 100 cm. Kanelure u vertikalnom omotaču i jedna snažna isklesana ovojnica, ukrašena sa dva cvjetna broša, su vrlo bogato izvedene. Njihovo tjeme predstavlja sabirište vertikalnih žljebova nišana. Natpis na ovom fragmentu sastoji se od samo nekoliko riječi pisanih nesh pismom na arapskom jeziku. Sadržaj teksta je vrlo rijedak u našim krajevima i mnogo je češći na prostorima Hercegovine. Tekst glasi: **«Učinili smo raj njegovim utočištem.»** Sudeći prema izgledu nišana, a najviše obliku turbana, dimenzijama vrata i kompletnim poljima sa tekstom, visina pisanog dijela stupa bi trebala iznositi minimalno 65 cm, a njegova cjelokupna visina je trebala iznositi 1,20 m iznad zemlje.

Još jednu od posebnosti ove nekropole predstavlja pojava tzv. zidane grobnice. Smatralo se da vjernici islamske vjeroispovijesti nisu sahranjivani u ovakve grobnice¹³. Dati pouzdan odgovor na pitanje da li je pojava zidanih grobnica rezultat lokalne tradicije islamiziranog stanovništva ili je ona orijentalnog porijekla, nije moguć sve dok se arheološki ne istraže sva osmanska groblja u istočnim dijelovima Balkanskog poluotoka i u Maloj Aziji. Koliko je poznato do sada, grobnice ovakvog tipa, a u kojima su sahranjivani muslimani, nisu evidentirane. Zato je pretpostavka o nastavljanju lokalne tradicije realnija¹⁴.

Groblje na Presjeci se na temelju pronađenih ostataka može datirati u 16. stoljeće, ali je za potvrdu ove tvrdnje neophodno nastaviti arheološka iskopavanja koja su zbog nedostatka financijskih sredstava krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća obustavljena.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

- Objekt je bio evidentiran u registru Zavoda za zaštitu spomenika BiH, ali nije bio kategoriziran.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi:

1977. godine

- istraživački arheološki radovi na lokalitetu;
- otkriveni temelji ogradnog zida lokaliteta nekropole;

1978. godine

- nastavljeni istraživački arheološki radovi na lokalitetu – istraživanje grobova;

¹³ Tradicija zidanih grobnica u Bosni i Hercegovini antička je i ranokršćanska. Zidane grobnice su pronađene u blizini Presjeke, u Ustikolini i Jabuci uz ranokršćanske bazilike. Oba ova lokaliteta udaljena su od nekropole maksimalno 7 km. Ova tradicija nastavljena je u srednjem vijeku (sudija Gradješa), zidane grobnice ispod stećaka (Zgošća, Turbe, Humsko...)

¹⁴ Š. Bešlagić u svom djelu «Nišani XV i XVI stoljeća u BiH» nije evidentirao niti jednu ovakvu grobnicu (Redžić, 1984., str. 196.).

- investirana sredstva u iznosu od 100.000 dinara sa namjenom konzervatorske sanacije lokaliteta;
- izrađen tlocrt nekropole;
- pronađeni dijelovi sarkofaga pod tankim slojem humusa u blizini groba br. 1;
- izvršena djelomična rekonstrukcija **grobnice br. 1** na taj način što su upotrijebljene četiri veće kamene ploče sa neznatnim oštećenjima (prvobitna izgradnja spomenika zahtijevala je šest ovakvih ploča)¹⁵. Praznine okvirnog dijela grobnice upotpunjene su manjim, okrnjenim ali autentičnim dijelovima ploča čija visina ne prelazi 41 cm. Jedan manji fragment profilirane preklopnice sarkofaga, koji je, sudeći prema otvoru za uzglavni nišan stajao na jugozapadnoj strani grobnice, također je poslužio kao dopuna nagovještaju izvornog stanja spomenika (Redžić, str. 198.). Užljebljenje ploča izvedeno je cementnom smjesom, a njihova vertikalna povezanost postignuta je željeznim klamfama. Na isti je način fiksiran i ulomak preklopnice;
- izvršena djelomična rekonstrukcija **grobnice br. 7** gdje je prvobitni izgled grobnice nagoviješten užljebljenjem samo tri kamene ploče i postavljanjem jednog manjeg dijela koji je pripadao nekadašnjoj preklopnici. Učvršćenje je izvedeno cementnom smjesom, a njihova vertikalna povezanost postignuta je željeznim klamfama;
- izvršeno otkopavanje grobnica br. 2 i 3;
- izvršena sanacija dijela grobnice br. 2 koja se ogledala u ispravljanju postolja i uspravljanju sedrenih blokova. Unutrašnjost nadgrobnog bazena, koji je bio zasut zemljom, je očišćena;
- izvršena sanacija grobnice br. 3, gdje je izvršeno ispravljanje njegovog postolja i uspravljanje postojećih fragmenata okvira sarkofaga. Povezivanje i učvršćivanje nije izvedeno usljed nedostatka financijskih sredstava;
- izvršena nivelacija zemljišta platoa, suvišna zemlja je odstranjena, a zasađena je i trava;
- u cilju prezentacije nekropole izvršeno je uređenje vanjskih zidova nekropole;

1979. godine

- otkriven kameni nišan na udaljenosti od 20 m od ograde groblja, za koji se pretpostavlja da je pripadao Turhan Emin-begu;
- izvršena naučna ekspertiza jednog kamenog fragmenta nišana. Ekspertizu je izvršio dr. Teofil Slišković, stručnjak Zemaljskog muzeja – Geološko odjeljenje, kada je ustanovljeno da je kao građevinski materijal upotrijebljen bijeli dolomitski vapnenac sa kvarcnom kristalizacijom, čija se nalazišta nalaze na više lokaliteta u Gornjem Podrinju – Miljevina i selo Slatina.

5. Sadašnje stanje dobra

Godine 1978. Azra Redžić je dala opis stanja lokaliteta groblja na Presjeci u kome je navedeno:

1. površina platoa je obrasla šumom,
2. spomenici u nekropoli su znatno oštećeni,
3. pojedini sarkofazi su polupani, nišani polomljeni i zatrpani zemljom,

¹⁵ Zbog oskudnosti originalnih elemenata nije bila moguća potpuna rekonstrukcija sarkofaga.

4. vojske iz prethodna dva rata, koje su se iz strateških razloga ukopavale na ovom prostoru, ostavile su iza sebe mrežu rovova i grudobrana, koji su najteže oštetili ovaj lokalitet.

Godine 1996. stručni tim Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH koji su sačinjavali Nihad Bahtijarević i Mirzah Fočo, izvršio je uvid u stanje lokaliteta na Presjeci. Tom prilikom je ustanovljeno sljedeće:

1. površina platoa je zarasla u samoniklu vegetaciju,
2. na nekoliko mjesta je došlo do oštećenja kamenog zida kompleksa,
3. spomenici u nekropoli su u vrlo lošem stanju,
4. pojedini sarkofazi su polomljeni,
5. fragmenti nišana leže razbacani po lokalitetu,
6. u posljednjem ratu je groblje korišteno kao vojni objekt, kom prilikom je razrovano, prekopano i dijelom minirano.

Godine 2004., u toku vođenja istražnog postupka za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, ustanovljeno je sljedeće:

1. cjelokupna površina na kojoj se nalazi groblje je zarasla u samoniklu vegetaciju,
2. na nekoliko mjesta je došlo do oštećenja kamenog zida kompleksa. Najviše je oštećen sjeverozapadni kut kompleksa gdje je došlo do njegovog rušenja u dužini od cca 5,00 m,
3. spomenici u nekropoli su u vrlo lošem stanju, ali tragova namjernog uništenja nema,
4. pojedini sarkofazi na kojima su izvršeni konzervatorsko-restauratorski radovi 80. godina prošlog stoljeća su polomljeni,
5. fragmenti nišana leže razbacani po lokalitetu, dok su pojedini dekorirani fragmenti prikupljeni i deponirani uz grobnice bez ikakve zaštite,
6. u ratu 1992.-1995. godine groblje je korišteno u vojne svrhe. Groblje je razrovano i prekopano. Jedan od nišana je upotrijebljen kao građevinski materijal prilikom izrade vojničkog rova,
7. na groblju nije izvršeno deminiranje, a postavljene su crvene table sa natpisom MINE. Općina Ustikolina Foča je uputila zahtjev za deminiranjem groblja vladama Kantona i Federacije, ali nisu dobili nikakav odgovor,
8. grobovi koji se nalaze sjeverozapadno od centralnog dijela nekropole su ugroženi izgradnjom šumskog puta. Nekoliko nišana je prevaljeno. Jedan nišan na sebi ima dekoraciju luka i strijele. Posljednji nišan, koji se nalazi 200 m sjeverozapadno od nekropole, je obrastao u samoniklo raslinje i zbog miniranog terena nije moguće izvršiti uvid u njegovo stanje,
9. zbog stanja spomenika, velike važnosti, kao i dugogodišnjeg nepoduzimanja mjera na zaštiti ovog lokaliteta, grobljanska cjelina bi trebala biti stavljena na listu ugroženih spomenika BiH.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima (Službeni glasnik BiH» br. 33/02 i 15/03), Povjerenstvo je donijelo odluku kao u dispozitivu. Odluka je utemeljena na sljedećim kriterijima:

A. Vremensko određenje**B. Povijesna vrijednost****C. Umjetnička i estetska vrijednost**

- C. I. Kvaliteta obrade
- C. II. Kvaliteta materijala
- C. II. Proporcije
- C. IV. Kompozicija
- C. V. Vrijednost detalja
- C. VI. Vrijednost konstrukcije

D. Čitljivost

- D. II. Svjedočanstvo o povijesnim mijenama
- D. IV. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru
- D. V. Svjedočanstvo o tipičnom načinu života u određenom razdoblju

E. Simbolička vrijednost

- E. I. Ontološka vrijednost
- E. II. Sakralna vrijednost
- E. III. Tradicionalna vrijednost
- E. IV. Vežanost za rituale ili obrede
- E. V. Značaj za identitet skupine ljudi

F. Ambijentalna vrijednost

- F. I. Odnos oblika prema ostalim dijelovima cjeline
- F. II. Objekt ili skupina objekata je dio cjeline ili područja

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana,
- z.k. izvadak, posjedovni list,
- fotodokumentacija,
- situacija.

Korištena literatura:

U toku vođenja postupka proglašenja Groblja na Presjeci nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

- 1891. Zarzycki, M., Varošica Ustikolina, GZM III, sv. II, Sarajevo, 1891., , str. 210
- 1936. Sergejevski, D., Kameni spomenici iz Rogatice i Ustikoline, GZM, Sarajevo, 1936., str. 3-4.,
- 1954. Mujezinović, Mehmed, Džamija na Ustikolini, Naše starine II, Sarajevo 1954., str. 138.
- 1976. Basler, Đuro, Proglašenje Bosne kraljevinom 1377. godine, Institut za historiju, prilozi br. 11 i 12, Sarajevo, 1976.
- 1977. Redžić, Azra, Staromuslimansko groblje na Presjeci kod Ustikoline, Gornje Podrinje u doba Kosača, IV, Sarajevo, 1977., str. 66. - 71.

1977. Mujezinović, Mehmed, Islamska epigrafika BiH, knjiga II – Istočna i centralna Bosna, IP Veselin Masleša, Sarajevo, 1977.
1977. Mikić, Živko, O prisustvu dinarskog i armenskog tipa na Staromuslimanskom groblju na Presjeci kod Ustikoline, Gornje Podrinje u doba Kosača, knjiga IV, Sarajevo 1977.
1978. Mikić, Živko, O prisustvu dinarskog i armenskog tipa na Staromuslimanskom groblju na Presjeci kod Ustikoline, Gornje Podrinje u doba Kosača, knjiga V, Sarajevo 1978.,
1984. Redžić, Azra, Staromuslimansko groblje na Presjeci kod Ustikoline, Naše starine br. XVI – XVII, Sarajevo, 1984., 187. – 199.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:
Mirzah Fočo, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za graditeljske cjeline i kulturne krajolike
u Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika